

שבעים תיבות בקידוש להכניע שבעים אומות ל"ה אומות תחת ישמעאל ול"ה תחת עשו

הרה"ג ר' פנחס פרידמן

מגן אברהם בשם האריז"ל: בפרשת "ויכולו" ישנן ל"ה תיבות,
וכן בברכת הקידוש ישנן ל"ה תיבות

מגלה עמוקות: ל"ה אומות מימין

וישמעאל עומד עליהם ול"ה אומות משמאל ועשו עומד עליהם

יום שבת נמצא בין יום שישי חג הישמעאלים

ובין יום ראשון חג בני עשו כי קדושת השבת מבטלתם

בני יששכר: שב"ת בגימטריא זרז"ר עור"ב

שהם קליפות ישמעאל ועשו כי קדושת השבת מבטלת אותם

וזהו לפי דעתי הרמז בדברי נעים זמירות
ישראל "מזמור שיר ליום השבת", המבוסס כל
כולו בשבח קדושת יום השבת (תהלים צב י):
"כי הנה אויביך ה' כי הנה אויביך יאבדו יתפרדו
כל פועלי און". ויש לדקדק במה שהכפיל
לשונו להזכיר פעמיים: "כי הנה אויביך", והיה
יכול לומר בקיצור: "כי הנה אויביך ה' יאבדו
יתפרדו כל פועלי און".

אך לפי האמור יש לומר כי דוד המלך רמז
בכך, על הכח של קדושת שבת להפריד בין
קליפת ישמעאל לקליפת עשו: "כי הנה אויביך
ה'", הם ל"ה אומות מימין עם ישמעאל העומד
עליהם, "כי הנה אויביך יאבדו", הם ל"ה אומות
משמאל עם עשו העומד עליהם, "יתפרדו כל
פועלי און", על ידי קדושת שבת שעומדת
בתוכם ביניהם הרי הם נפרדים ומתבטלים.

יומתק לפרש בזה מה שתיקן האריז"ל
בפיוט "אזמר בשבחין" לליל שבת קודש:
"מינא ושמאלא ובינייהו כלה" - "מינא"
הם ל"ה אומות מצד ימין והשר של ישמעאל
עומד עליהם, "ושמאלא" הם ל"ה אומות מצד
שמאל והשר של עשו עומד עליהם, "ובינייהו
כלה", היא שבת כלה מלכתא העומדת ביניהן
להפרידם בבחינת: "יתפרדו כל פועלי און".

בדרך זו יאיר לנו להבין ענין מצות תוספת
שבת מלפניו ולאחריה, כדי להכניע בכך קליפות
עשו וישמעאל שורש כל השבעים אומות, כי על
ידי המשכת קדושת שבת מלפניו שהוא ביום
ו' יום חגם של בני ישמעאל, מכניעים קליפת
ישמעאל העומד מצד ימין של הקדושה, ואילו
על ידי המשכת קדושה שבת לאחריה שהוא
ביום א' יום חגם של בני עשו, מכניעים קליפת
עשו העומד מצד שמאל של הקדושה.

ישמעאל חסד דקליפה עשו גבורה דקליפה

ונראה להרחיב הביאור בזה, איך יש בכח
שבת לבטל ב' קליפות ישמעאל ועשו, בהקדם
לבאר מדוע שרו של ישמעאל עומד מצד ימין
של הקדושה, ושרו של עשו עומד מצד שמאל
של הקדושה, ושבת קודש עומדת בתוכם
להפריד ביניהם, על פי מה שכתב ה"מגלה
עמוקות" (ריש פרשת ויצא) בשם המקובלים,
כי ישמעאל ועשו הם בבחינת הסיגים והפסולת
שנפרדו מחסד וגבורה של הקדושה, ישמעאל
הוא בבחינת פסולת החסד שמצד הקליפה, כי
הוא משתמש במדת החסד לאהבות ותאוות
הבלי עולם הזה, ולכן יצא מאברהם שהוא
חסד של הקדושה בצד ימין.

לעומת זה עשו הוא בבחינת פסולת
הגבורה שמצד הקליפה, כי הוא משתמש
במדת גבורה לרצוח בני אדם העומדים בדרכו,
ולא בחנם אמר לו יצחק אביו אחרי שראה את
הגיהנם נכנס עמו (בראשית כז מ): "ועל חרבך
תחיה", ולכן יצא מיצחק שהוא גבורה של
הקדושה בצד שמאל. הנה כי כן מבואר היטב
מדוע ישמעאל עומד מצד ימין של הקדושה, כי
הוא בבחינת הפסולת של החסד שהוא בצד
ימין, אבל עשו עומד מצד שמאל של הקדושה, כי

דייקא, כי בני ישראל נמצאים באמצע בין עשו
וישמעאל.

לפי זה אומר ה"בני יששכר" הרי מבואר,
כי קדושת שבת שהיא בתוכם מבטלת קליפת
ישמעאל ועשו, שהם מצד ימין ושמאל של
הקדושה וממונים על כל שבעים אומות. הנה
כי כן זהו ביאור המאמר: "אלמלי שמרו ישראל
שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון", כי
אם היו שומרים שבת הראשונה היו מבטלים
קליפות עשו וישמעאל שמצד שמאל וימין של
שבת קודש, שהם השורש של כל שבעים שרי
מעלה, ושוב לא היתה כל אומה ולשון יכולה
לשלוט בהם.

כדרכו בקודש מוסיף ה"בני יששכר" על
כך רמז נאה שב"ת בגימטריא זרז"ר עור"ב,
והביאור בזה על פי מאמרם בגמרא (ב"ק צב):
על הפסוק (בראשית כח ט): "וילך עשו אל
ישמעאל, לא לחנם הלך זרז"ר אצל עורב אלא
מפני שהוא מינו". ומפרש ה"מגלה עמוקות"
על ואתחנן (אופן מ) כי קליפת עשו נקראת
"עורב" וקליפת "ישמעאל" נקראת "זרז"ר",
ונתחברו יחד כי הם בני מין אחד להילחם כנגד
הקדושה, על כן שב"ת בגימטריא זרז"ר עור"ב
ללמדנו ששבת בקדושתו מבטל ב' הקליפות
של עשו וישמעאל עכדה"ק.

וזהו שיסד האריז"ל בפיוט "אזמר בשבחין"
(ליל שבת קודש): "צווחין אף עקתין בטלין
ושביתין". וכתב ב"מגלה עמוקות" (פרשת
משפטים ד"ה כי תצא אש) הביאור על כך
בשם האריז"ל, כי "צווחין" הוא קליפת עשו
ואילו "עקתין" הוא קליפת ישמעאל, ושניהם
גם יחד בטלין ושביתין בשבת קודש.

שבת קודש מפריד בין קליפות ישמעאל ועשו

ונראה לבאר ענין שבת קודש שעומד בתוכם
בין ישמעאל ועשו, כי הוא בבחינת מחיצה של
ברזל להפריד ביניהם שלא יוכלו להתחבר,
והרי זה בבחינת מה ששנינו במשנה (סנהדרין
עא:): "פיזור לרשעים הנה להם והנאה לעולם",
ועל ידי זה מתגבר כח הקדושה של יעקב אבינו
שמדתו תפארת לבטלם.

ובמחזור ויטרי ובמהרי"ל ובאבודרהם, אך על
פי האריז"ל ז"ל אין לאומרו".

שבעים אומות בבחינת אל"ה מול אל"ה

ונראה לבאר לפי שיטת הזוהר הקדוש
והאריז"ל, ענין הקידוש בליל שבת שיש בו
שבעים תיבות שמתחלקים ל"ה כנגד ל"ה,
בהקדם מה שכתב ה"בני יששכר" (שבת
מאמר א סימן י) לבאר מאמר חכמינו ז"ל (שבת
ק"ח:): "אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא
שלטה בהן אומה ולשון", על פי דברי ה"מגלה
עמוקות" (פרשת לך לך דף טז). על הפסוק
שנאמר בברית בין הבתרים (בראשית טו י):
"ויקח לו את כל אלה ויבחר אותם בתוך".

וביאר בדברי קדשו על פי הידוע שישנם
שבעים שרי מעלה של אומות העולם, והנה
הם נחלקים לשני חלקים, ל"ה שרי מעלה הם
משמאל של הקדושה, ושרו של עשו הוא
סמאל"ל ממונה ועומד עליהם, ולעומת זה ישנם
ל"ה שרי מעלה מימין של הקדושה, ושרו של
ישמעאל הוא רה"ב ממונה ועומד עליהם.

נמצא לפי זה כי שבעים שרי מעלה הם
אל"ה מול אל"ה, כלומר ל"ה אומות מימין עם
א' העומד עליהם וכן ל"ה אומות משמאל עם
א' העומד עליהם, ואמנם ישראל עם קודש
נמצאים בתוכם באמצע בין שני אל"ה. וזהו רמז
הכתוב: "ויקח לו את כל אלה" - ב' פעמים אל"ה
של השבעים אומות, "ויבחר אותם בתוך",
שביתר אותם לשני חלקים והכניס את ישראל
בתוכם בין שניהם. וזהו רמז הפסוק (תהלים כ
כח): "אלה ברכב ואלה בסוסים", היינו אל"ה
מול אל"ה שהם שבעים אומות, "ואנחנו בשם
ה' אלקינו נזכיר".

מוסיף על כך ה"מגלה עמוקות" דבר נפלא,
כי מטעם זה יום המנוחה של ישראל עם
קודש הוא בשבת קודש, ואילו להבדיל אלף
הבדלות יום חגם של הישמעאלים הוא ביום
ו' שהוא צד ימין של שבת קודש, ויום חגם
של בני עשו הנוצרים הוא ביום א' צד שמאל
של הקדושה, וישראל שהם באמצע ניתן להם
למורשה יום שבת קודש. וזהו שכתוב (ויקרא
כב לב): "ונקדשתי בתוך בני ישראל" - "בתוך"

בפרשתנו פרשת יתרו אנו קוראים בתורה
על מעמד הנבחר של מתן תורה בהר סיני,
כאשר הקב"ה דיבר אל כל ישראל את עשרת
הדברות. במאמר זה ברצוננו להתבונן בדיבור
הרביעי שהיא מצות עשה (שמות כ ח): "זכור
את יום השבת לקדשו". חכמינו ז"ל מפרשים
פסוק זה בגמרא (פסחים קו). על מצות קידוש:
"זכור את יום השבת לקדשו, זוכרהו על היין
בכניסתו, אין לי אלא בלילה ביום מנין, תלמוד
לומר זכור את יום השבת ביום".

ל"ה תיבות ב"ויכולו" ול"ה תיבות בברכת קידוש

כתב ה"מגן אברהם" (סימן רעא ס"ק כב)
בשם "שער הכוונות" לרבינו האריז"ל (ענין
הקידוש ד"ה וזה סדר הקידוש), כי בנוסח
הקידוש יש בו שבעים תיבות, שלשים וחמש
תיבות בפרשת "ויכולו" ושלשים וחמש תיבות
בנוסח ברכת הקידוש. ומקור הדבר בזוהר
הקדוש (הקדמה ה:):

"ויכולו אית ביה תלתין וחמש תיבין,
ובקידושא דאנן מקדשין תלתין וחמש תיבין,
וסליק כלא לשבעין שמהן דקב"ה, וכנסת
ישראל אתעטר בה". פירושו: "ויכולו יש בו
שלשים וחמש תיבות, ובקידוש שאנו מקדשים
שלשים וחמש תיבות, ועולים לשבעים שמות
של הקב"ה, וכנסת ישראל מתעטרת בהם".

וכן הוא מנהג כל המקובלים וגם רוב
החסידים הנוהגים לפי מנהגי האריז"ל,
ובמנהגי החתם סופר מובא שכן נהג ה"כתב
סופר" זצ"ל, והנה הנוסח לפנינו:

"ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, ויכל
אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה,
וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה,
ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו, כי בו
שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלקים לעשות:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, אשר
קדשנו במצוותיו ורצה בנו, ושבת קדשו באהבה
וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית, תחלה
למקראי קודש זכר ליציאת מצרים, ושבת
קדשך באהבה וברצון הנחלתנו, ברוך אתה ה'
מקדש השבת".

לפי זה אומר האריז"ל ב"שער הכוונות"
(שם):

"ולכן אותם הנהגין לומר אחר תיבות זכר
ליציאת מצרים, כי בנו בחרת ואותנו קדשת
מכל העמים ושבת קדשך כו', הם טועים טעות
גמור, כי מוסיפין בחשבון התיבות, ואין לומר
סדר גירסא זו אלא בקידוש של יום טוב בלבד,
והטועים העתיקוהו משם בסדר הקידוש של
שבת".

אמנם ברור שכל אחד צריך לנהוג כמנהג
אבותיו ורבותיו הקדושים זי"ע כמו שכתב
הפוסק הגדול ה"מגן אברהם" (שם): "ולי
נראה שאין לשנות שום מנהג, כי לכל מנהג
יש טעם ויסוד דוק ותשכח". וכתב בליקוטי
מהרי"ח (סדר קידוש ד"ה בא"י): "והנה נוסח
סידורי אשכנז, כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל
העמים, וכן הוא בסידור רב עמור"ם ורמב"ם

כוונה נפלאה בקידוש מהרה"ק מראפשיץ זי"ע

כתב הרמ"א (או"ח סימן רע"א סעיף י) בענין קידוש בליל שבת: "מתחילין יום הששי ויכולו השמים ונרמז השם בראשי תיבות". וצריך להבין מהו ענין ד' אותיות השם הוי"ה לקידוש בליל שבת. ויש לבאר הענין בזה, בהקדם לבאר מאמר הזוהר הקדוש (פרשת יתרו פח): "מהו שבת, שמא דקודשא בריך הוא, שמא דאיהו שלים מכל סטרוי".

נקדים מה שכתב ב"זרע קודש" להרה"ק מראפשיץ זי"ע (ריש פרשת בהר) כוונה חשובה בקידוש ליל שבת, וזה לשון קדשו:

"והנה בקידוש ליל שבת בויכולו יש ה' פעמים אותיות וי", וצריך להפוך ה' פעמים וי" ולעשות מהם ה' פעמים טו"ב, ולכן אין לקרות אותיות וי" בויכולו בפירוש רק כמו בחטף, כי באמת בשבת נמתק הכל ונכלל הכל בטוב".

וכוונתו על ה' פעמים וי" (א) ו"יכולו השמים והארץ. (ב) ויכל אלקים ביום השביעי. (ג) וישבת ביום השביעי. (ד) ויברך אלקים את יום השביעי. (ה) ויקדש אותו, ועל זה הוא אומר שצריך לקרוא אותם בחטף ולא להדגיש אותם, כי וי" הוא לשון כאב ובשבת אין דין.

הוא בבחינת הפסולת של הגבורה שהוא בצד שמאל.

בדרך זו יאיר לנו להבין ענין השבת שעומד בתוכם כדי להפריד ביניהם, לפי המבואר בגמרא (שבת קיח). כי שבת היא נחלת יעקב אבינו, וידוע כי מדתו של יעקב היא תפארת הכלולה מחסד וגבורה שמצד הקדושה, על כן יש בכח קדושת שבת שהיא נחלת יעקב הכלולה מחסד וגבורה שמצד הקדושה, לבטל את ישמעאל חסד דקליפה מצד ימין ואת עשו גבורה דקליפה מצד שמאל.

מעתה יתבאר ענין הקידוש בליל שבת קודש, שיש בהם שבעים תיבות המתחלקים ל"ה בפרשת "ויכולו" ועוד ל"ה בברכת קידוש, כי הם מכוונים כנגד ל"ה אומות מימין תחת שרו של ישמעאל וכנגד ל"ה אומות משמאל תחת שרו של עשו, המתבטלים על ידי קדושת שבת.

וזהו ביאור דברי הזוהר הקדוש הנ"ל: "ויכולו יש בו שלשים וחמש תיבות, ובקידוש שאנו מקדשים שלשים וחמש תיבות, ועולים לשבעים שמות של הקב"ה, וכנסת ישראל מתעטרת בהם". כי שבעים שמות שיש להקב"ה הם כדי להכניע את השבעים אומות, ובשבת קודש מתעטרת השכינה הקדושה בשבעים שמות אלו, כדי להכניע את השבעים אומות ל"ה מימין ול"ה משמאל.

יומתק לבאר בזה מה שמבואר בתיקוני זוהר (תיקון כד סט). כי נוהגים להוסיף על שבעים תיבות אלו עוד ב' תיבות "סברי מרנן", כדי שיהיו ע"ב תיבות כמספר ויכל"ו וכן כמספר ביי"ן, וזה לשון קדשו: "וצריך לברכא לון ולקדש לון בקידוש על היין, בשבעין תיבין דקידוש ויכל"ו כחושבן ביי"ן, וצריך למימר סברי מרנן".

לפי האמור הביאור בזה, כי היות אשר ל"ה אומות מימין הם תחת שליטת שרו של ישמעאל, וכן ל"ה אומות משמאל הם תחת

השם הוי"ה. הנה כי כן מבואר היטב דברי הרה"ק מראפשיץ זי"ע, לדקדק בקידוש ליל שבת שלא להדגיש במבטא ה' פעמים וי" שנזכרו בפרשת "ויכולו השמים" כי אם בחטף, ולפי האמור הביאור בזה, כי בשבת נמתקו אותיות וי" כי שתי ההי"ן חוזרות למקומן.

על פי האמור נתתי אל לבי להתבונן, מאחר שבפרשת "ויכולו" נרמזו ה' פעמים וי" מה' פעמים השם הוי"ה, כי בשבת קודש נמתקו אותיות וי" על ידי שתי ההי"ן שחזרו למקומן, אם כן ברור שראוי למצוא רמז בפרשה זו, גם על ה' פעמים שתי ההי"ן שחזרו להצטרף עם ה' פעמים וי", ובכן חשבתי דרכי ומצאתי דבר פלא, כי בפרשת "ויכולו" ישנן במכוון עשר פעמים ה' כדי להשלים שתי ההי"ן לה' פעמים וי", והנה הם לפנינו:

"ויכולו [ה]שמים ו[ה]ארץ וכל צבאם ויכל אל[ה]ים ביום [ה]שביעי מלאכתו אשר עש[ה], וישבות ביום [ה]שביעי מכל מלאכתו אשר עש[ה], ויברך אל[ה]ים את יום [ה]שביעי ויקדשו אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אל[ה]ים לעשות".

(מתוך שבילי פנחס פרשת בראשית)

ל"ה תיבות בפרשת ויכולו לבטל ל"ה אומות מימין,
ל"ה תיבות בברכת הקידוש לבטל ל"ה אומות משמאל
מוסיפים שתי תיבות "סברי מרנן" כנגד שרו של ישמעאל
ושרו של עשו העומדים למעלה מהשבעים אומות
ביטול קליפת ישמעאל מימין על ידי תורה שבכתב,
ביטול קליפת עשו משמאל על ידי תורה שבעל פה
ל"ה תיבות בפרשת ויכולו הם תורה שבכתב,
ל"ה תיבות בברכת הקידוש הם בבחינת תורה שבעל פה

ב) מימינו אש דת למו, וכד אתנטילת מגבורה אתקריאת תורה שבעל פה, דהכי אוקמוהו מארי מתניתין, תורה שבעל פה מפי הגבורה ניתנה, ותמן גבורים עומדים בפרץ, ולא יכיל למיקם בה אלא גבור במלחמתה של תורה, גבור ביצרו".

ובתרגום ללשון קודש:

"וכאשר [התורה] ניטלה מחסד נקראת תורה שבכתב שניתנה מימין, ככתוב (דברים לג ב) מימינו אש דת למו, וכאשר ניטלה מגבורה נקראת תורה שבעל פה, כי כך אמרו בעלי משנה, תורה שבעל פה מפי הגבורה ניתנה, ושם גיבורים עומדים בפרץ, ואי אפשר להתקיים בה אלא גיבור במלחמתה של תורה, גיבור ביצרו".

נמצא לפי זה כי על ידי תורה שבכתב שהיא מימין, מתבטלת קליפת ישמעאל שהיא מימין, ואילו על ידי תורה שבעל פה שהיא משמאל, מתבטלת קליפת עשו שהיא משמאל. ונראה להביא סימוכין לכך ממה שמצינו בזוהר הקדוש (פרשת פנחס רמו):

"בימינא דאברהם דדרגיה חסד, נטיל נוקמא מישמעאל וממנא דיליה, ובשמאלא דיצחק דדרגיה פחד, נטיל נוקמא מעשו וממנא דיליה". פירוש: "בימינו של אברהם שדרגתו חסד, לוקח נקמה מישמעאל והממונה שלו, ובשמאלו של יצחק שדרגתו פחד, לוקח נקמה מעשו והממונה שלו".

אברהם אבינו תורה שבכתב יצחק אבינו תורה שבעל פה

ונראה לבאר הענין בזה, על פי יסוד גדול שלמדנו ממשנתו הטהורה של ה"חתם סופר" בענין עקידת יצחק, כי מסירות נפשו של אברהם אבינו בנסיון העקידה היתה בבחינת תורה שבכתב, ואילו מסירות נפש של יצחק אבינו בנסיון העקידה היתה בבחינת תורה שבעל פה, שהרי אברהם אבינו שמע מפי הקב"ה בעצמו את הציווי לעקוד את יצחק, והרי זה בבחינת תורה שבכתב שניתנה מפי הגבורה בסיני.

אולם יצחק אבינו שלא שמע על כך מפי הקב"ה כי אם מאברהם אביו, היה יכול לסרב להיעקד על המזבח שהרי לפי דין תורה אסור להקריב אדם על המזבח כי אם בהמה, ובכל זאת קיבל יצחק את מצות אביו שהיה מקובל לנביא ה', נמצא שיצחק מסר נפשו על תורה שבעל פה, שהיא הוראת חכמי התורה בכל דור ודור. והנה דברי החתם סופר ב"תורת משה" (פרשת וירא ד"ה ויעקוד):

"ויעקוד את יצחק בנו. יש לומר שגדול כוחו של יצחק בזה יותר מאברהם, כי אברהם היה בעצמו נביא ושמע מפי הקב"ה, אבל יצחק מסר נפשו והאמין לאביו, יען כי היה מוחזק כבר לנביא ה', ולכן שמע אפילו לעבור על דברי תורה להישחט לפני ה', ונמצא כמו שאברהם אבינו ע"ה חיזק אמונת תורה שבכתב, כן חיזק יצחק אבינו אמונת תורה שבעל פה לבלתי להרהר על דברי נביאים וחכמים".

וכן מבואר בשאלות ותשובות "חתם סופר" (או"ח סימן רח"ד פ"ה דף ט) בלשון קדשו:

"אברהם אבינו ע"ה האמין תורה שבכתב, היינו מה ששמע מהקב"ה עצמו... ואין מן התימה על אברהם ששמע מן הקב"ה בעצמו, אבל מהתימה על יצחק שקיבל מאברהם מה שהוא נגד השכלתו ואי אפשר לשמוע כלל, מכל מקום לא הרהר גם אחרי דברי חכמים ושמע ופשט צווארו".

מעתה יתבאר היטב דברי הזוהר הקדוש, כי מפלת ישמעאל קליפת החסד היא על ידי אברהם מימין, שהרי אברהם אבינו מסר נפשו בעקידת יצחק על תורה שבכתב שניתנה מימין, ובכח תורה שבכתב שהיא מימין מבטלים קליפת ישמעאל, ואילו מפלת עשו קליפת הגבורה היא על ידי יצחק משמאל, כי יצחק אבינו מסר נפשו בעקידה על תורה שבעל פה שניתנה משמאל, ובכח תורה שבעל פה שהיא משמאל מבטלים קליפת עשו.

הנה כי כן יאיר לנו להבין עומק דברי חכמים, שתקנו לחלק את נוסח הקידוש לשני חלקים, חלק ראשון ל"ה תיבות בפרשת "ויכולו" הכתובה בתורה שבכתב שהיא מימין, כדי לבטל על ידם ל"ה אומות מימין שהם תחת קליפת ישמעאל. והנה הוסיפו חכמינו ז"ל לתקן נוסח ברכת הקידוש שיש בו גם כן ל"ה תיבות, כי בהיותם חכמי תורה שבעל פה על כן ל"ה תיבות שנתקנו על ידם, הם בבחינת תורה שבעל פה שניתנה בשמאל, ויש בכוחם לבטל ל"ה אומות מצד שמאל שהם תחת קליפת עשו.

אכילת דגים בשבת כדי להוכיח שאין לנו טענת אונס על קבלת התורה

בתבלין לשבת (פרשת ויחי) כתבנו לבאר הטעם לאכילת דגים, על פי מה ששינו בגמרא (ע"ז ג):

"אמר רב יהודה אמר שמואל, מאי דכתיב (חבקוק א יד) ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו, למה נמשלו בני אדם כדגי הים, לומר לך מה דגים שבים כיון שעולין ליבשה מיד מתים, אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצוות מיד מתים".

מאמר זה מתאים היטב עם מה ששינו בגמרא (ברכות סא):

"פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, אמר ליה, עקיבא אי אתה מתיירא מפני מלכות, אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה, לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם מפני מה אתם בורחים, אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם.

אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, לא פיקח אתה אלא טיפש אתה, ומה במקום חיותנו אנו מתייראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה, אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה, כי הוא חייך ואורך ימיו, כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה".

והנה ידוע כי יום השבת מיועד לעסק התורה, כמו שכתב הטור (או"ח סימן רצ) בשם המדרש: "אמרה תורה לפני הקב"ה, רבוננו של עולם כשיכנסו ישראל לארץ, זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו ואני מה תהא עלי, אמר לה יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שהם בטלים ממלאכתם ויכולין לעסוק בך".

מעתה יתבאר היטב מנהג ישראל תורה לאכול דגים לכבוד שבת, כדי להורות שאפילו אלו שעוסקים במלאכתם כל השבוע חייבים לעסוק בתורה בשבת, על כן מנהג ישראל תורה לאכול דגים בכל ג' סעודות של שבת, לרמז על טעם הגמרא: "למה נמשלו בני אדם כדגי הים, לומר לך מה דגים שבים כיון שעולין ליבשה מיד מתים, אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצוות מיד מתים".

"מכאן מודעא רבה לאורייתא"

ויש להוסיף בזה תבלין לשבת, על פי מה שכתוב בפרשתנו (שמות יט ז): "ויוצא משה את העם לקראת האלקים מן המחנה ויתיצבו בתחתית ההר", ודרשו על כך חכמינו ז"ל בגמרא (שבת פח.ה):

"ויתיצבו בתחתית ההר, אמר רבי אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. אמר רבי אחא בר יעקב, מכאן מודעא רבה לאורייתא [פירש רש"י: שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס]. אמר רבא, אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר".

ומצינו על כך קושיא עצומה ב"משנה למלך" (הלכות מכירה פרק י הלכה א), על שיטת המרדכי כי הן אמת שהמקנה חפץ לחבירו באונס, אין שום ממש בקנין והוא יכול לתבוע ממנו להחזיר לו את החפץ, אבל המקנה חפץ לחבירו מחמת אונס מיתה, שהקונה איים עליו שאם לא יקנה לו את החפץ יהרגנו, כי אז אי אפשר לבטל אחר כך את הקנין בטענה שהיה באונס, כי מחמת סכנת מיתה גמר המקנה להקנות לו החפץ בלב שלם.

ותמה ה"משנה למלך" שהרי בגמרא זו שהבאנו מבואר, שיש לישראל טענת "מודעא" שאינם צריכים לקיים את התורה משום שקבלוה באונס, והלא האונס של מתן תורה היה אונס מיתה, כי הקב"ה אמר להם: "אם אתם מקבלים את התורה

לא קיבלו את התורה עד שקבלו את התורה מחדש בימי אחשורוש.

הנה כי כן איך דרשו על כך: "קימו וקבלו - קיימו מה שקיבלו כבר", הלא באמת עדיין לא "קיבלו" אותה עד הנה מכיון שהיתה בכפייה שיש על זה "מודעא רבה לאורייתא". עוד צריך ביאור לשון "קימו" שאין לו הבנה, והיה ראוי לומר: "קיבלו מה שקיבלו כבר", כלומר קיבלו עכשיו ברצון מה שקיבלו במתן תורה באונס.

אבל לפי דברי החיד"א מיושב היטב, כי באמת כבר קיבלו את התורה מרצונם הטוב תחת כפיית ההר כגיגית, שהרי מחמת אונס מיתה גמרו בלבם לקבל את התורה בלב שלם, ומה שאמרו בגמרא: "מכאן מודעא רבה לאורייתא" אינו אלא בלשון סגי נהור, אלא שבימי אחשורוש נתנו ישראל בעצמם קיום והסכמה לדבר זה, שכבר קיבלו את התורה תחת ההר כגיגית ואין כאן טענת אונס.

וזהו שדקדקו לומר בגמרא: "אף על פי כן", למרות שהטענת אונס היא רק בלשון סגי נהור עם כל זאת, "הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר", כלומר שנתנו ישראל קיום בימי אחשורוש, כי מה שקיבלו את התורה תחת כפיית ההר היה מרצונם הטוב.

"וחי בהם אני ה'"

ויש לפרש בזה מקרא שכתוב (ויקרא יח ה): "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם אני ה'". כלומר התורה הזהירה אותנו לשמור את החוקים ואת המשפטים, אך פן יחשוב האדם שאינו צריך לקיים את התורה כיון שלא קיבלוה רק באונס, לכן מסיים הפסוק: "וחי בהם", כלומר הרי בזכות שקיבלתם את התורה אתם חיים, אבל לולא זה לא הייתם חיים, אם כן הרי זה בכלל אונס מיתה שאז לא שייך טענת אונס, וממילא צריכים אתם לקיים את התורה.

מעתה יתבאר היטב מנהג ישראל תורה לאכול דגים בשבת, כי כבר הזכרנו מה שכתב הטור בשם המדרש, כי יום השבת שאסור בו עשיית מלאכה נקבע ליום שכל אחד מישראל צריך לעסוק בו בתורה, אך הרי יש חשש שמא יבא האדם בטענה, שאינו צריך ללמוד תורה מפני שלא קיבלו את התורה מרצון רק באונס.

לכן כדי להוציא מידי טעות זו אנו אוכלים דגים בשבת, לרמז כי כמו שדגים הללו מתים מחוץ למים, כן בני אדם שהם ישראל אי אפשר שיחיו בלי תורה, כמו שאמר להם הקב"ה: "ואם לאו שם תהא קבורתכם", נמצא לפי זה כי נתינת התורה היתה על ידי אונס מיתה, ומחמת אונס מיתה גמרו ישראל לקבל את התורה בלב שלם, ושוב אין כאן שום טענת מודעא.

מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם", כלומר שאם לא יקבלו את התורה ימותו תחת ההר.

והנה עם כל זה אומר על כך רבי אחא בר יעקב: "מכאן מודעא רבה לאורייתא", ופירש רש"י: "שם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם, יש להם תשובה שקבלוה באונס", הרי לנו דברים ברורים כי אפילו באונס מיתה שייך לבטל הקנין בטענת אונס, ואין אנו אומרים כי מחמת אונס מיתה גמרו ישראל לקבל את התורה בלב שלם, ונשאר ה"משנה למלך" בקושיא.

"מודעא רבה" בלשון סגי נהור

ויש ליישב קושיית ה"משנה למלך" על המרדכי, על פי מה שכתב הגאון הגדול החיד"א ב"דבש לפי" (מערכת מ"ם אות כט):

"מודעא רבה לאורייתא. המפרשים הרבו לבטל מודעא זו, ואפשר כי מודעא רבה רצונו לומר שאינה כלום, על דרך מה שכתב הרב המגיד (פרק כ"ט דשבת) דקידוש יום שבת נקרא קדושה רבא, על דרך סגי נהור שאין שום קידוש רק בורא פרי הגפן עיין שם, וכן רמוז... מודעא רבה שלפי האמת אינו מודעא, ואף על פי כן שאינה מודעא, בימים אחשורוש רצו לפרסם שהם מקבלים התורה ברצון".

לפי זה מיושב קושיית ה"משנה למלך" על המרדכי, כי אין הכי נמי מטעם זה אין בקבלת התורה שום טענת מודעא שקיבלו את התורה באונס, כי מאחר שהיה שם אונס מיתה: "ואם לאו שם תהא קבורתכם", גמרו ישראל לקבל את התורה בלב שלם, ומה שאמרו בגמרא: "מכאן מודעא רבה לאורייתא", אינו אלא בלשון סגי נהור על דרך "קידושא רבא".

ועתה בא וראה כי לפי דברי החיד"א יומתק להבין דקדוק לשון הגמרא: "אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר". ולכאורה קשה מאחר שקבלת התורה היתה באונס, הרי זה כאילו עדיין